

A VELÜ(N)K ÉLŐ MACHIAVELLI

<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2026.1.5>

Cikkazonosító: e202615

Azon meggyőződésünktől hajtva, hogy a túlzásba vitt specializáció, a semmiről való mindentudás irányába mutató szakszerűség eluralkodása árt a szakmának, Hajdu Gáborral és Huszár Ákossal évek óta közösen áttanulmányozunk és megvitatunk olyan tanulmányokat, amelyeknek szinte semmi köze nincs ahhoz, amit kutatunk. Úgy is lehet ezt mondani, hogy munkánkban nem használható, felesleges műveket olvasunk. Ám eközben sokat tanultunk belőlük (s nem csupán erőnyeikből, de hibáikból is!), s úgy vélem, hogy talán érdemes ezekre a művekre felhívni mások figyelmét is, ezért elhatároztam, hogy a beszélgetéseink alapján készülő kritikai ismertetést ebben a rovatban közreadom.

A választott művek között lehetnek olyanok, amelyek túllépnek a szociológia konvencionális keretein, s pszichológiai, politológiai, közgazdasági vagy antropológiai elméleteket taglalnak és módszereket alkalmaznak. Úgy gondolom azonban, hogy ez a tudatos „lazaság” helyénvaló, ha komolyan vesszük a szociológia eredeti jelentését: társadalomtudomány.

A kiválasztott művek általában műhelytanulmányok, s nem ezek megjelent változatai. Úgy gondolom ugyanis, hogy mivel nem szakirodalmi összefoglalót, hanem kritikai elemzést készítek, ezért a befejezetlenség, a csiszolatlanság, a nyersesség nem hátrány. Természetesen azok számára, akik kíváncsiak a művek végső változatára, az ehhez vezető linket (amennyiben ez már elérhető) minden esetben megadom.

A tanulmány (Mehrza B. Baktash és Uwe Jirjahn, 2023, Are Managers More Machiavellian than Other Employees? IZA DP No. 16361, <https://docs.iza.org/dp16361.pdf>) alapkérdése, hogy vajon a vezetőkre (menedzserekre) inkább jellemző-e a machiavellisztikus viselkedés, mint az általuk vezetettek (az alkalmazottakra).² Az elemzésnek azért adtam trükkös címet, mert a közvetlen feladaton túl, vagyis egy izgalmas jelenségnek a szociológia módszertana számára is kihívást jelentő módon történő kutatásán (kérdőívbe ágyazott, pszichológusok által validált kérdéssorának alkalmazásán) túl, arra akartam ösztönözni az Olvasót, hogy két irányban is gondolja tovább az elemzést. A „velük” arra utal, hogy a menedzserek a lakosság egy nagyon speciális körét jelentik, s amit kutatásuk segítségével megtudhatunk a machiavellizmus társadalmi természetéről, az csupán továbbgondolásra és újabb kutatások megtervezésére alkalmas hipotéziseket nyújthat, de nem általánosítható a teljes populációra. A „velünk” megfogalmazás ugyanakkor az elemzés azon hazai többletfelhasználhatóságára utal, mely szerint egy autokrácia elemzésénél a machiavellizmus megismerése felértékelődik.³

¹ ELTE Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Kutatóintézet.

² A műhelytanulmány végső változatának elérhetősége: Baktash, Mehrza B., and Uwe Jirjahn. *Are Managers More Machiavellian Than Other Employees?* ILR Review (2023) <https://doi.org/10.1177/00197939251403986>

³ Elismerem, hogy nem magától értetődő a mai magyar rezsimit autokráciának tekinteni, de mivel ez a gondolatmenet csak kiegészítése az elemzésnek, ezért elégségesnek tűnt számomra elfogadni azoknak az elemzéseknek az érvelését, amelyek szerint

A machiavellizmus szociológiai kutatása a menedzserek sajátos világában azért is lehet különösen fontos az egész társadalom számára, mert ennek a társadalmi csoportnak erős befolyása van a gazdasági és társadalmi folyamatokra. Ez könnyen belátható, ha feltételezzük, hogy – sokféle egyéb hatás mellett – a menedzser viselkedése sokak számára követendő vagy elvetendő, de mindenképpen fontos mintát jelenthet. Némi normativitást megengedve magamnak: ez azt jelentheti, hogy a machiavellista magatartás beépülhet a kultúra alapelemei közé, s az ilyen viselkedést elfogadhatóvá, sőt követendő példává teheti. Továbbá, egy sikeres (de legalábbis machiavellizmusból jól teljesítő) menedzser könnyen átválthat politikai karrierre, s ebben az esetben hatása egy egész országra kiterjedhet.

A MACHIAVELLIZMUSRÓL

A fogalmat eredetileg a politikai tudományok keretei között kezdték használni egy olyan hatalomgyakorlási technológia azonosítására, amely a tizenhatodik században Firenzében a Mediciek számára tanácsokat adó gondolkodónak, Machiavellinek *A Fejedelem* című könyvében (1513?/1924) megfogalmazott gondolatain alapul.⁴ A machiavellista célja a hatalom megszerzése és megőrzése, melynek érdekében mindenki mást ellenségnek kell tekinteni (az esetleges szövetségest is, akivel szemben csak addig függesztetik fel az ellenségesség, ameddig az hasznos), s velük szemben megengedett a hazugság, a manipuláció bármilyen eszköze, mint az udvariaskodás, a megalázkodás, a „benyulás”, a kitarulkozás, az alakoskodás, a látszatkeltés, a félrevezetés stb. Ám mindez, s általában a barátságosság látszata, csak a cél elérését (márpedig ez mindenkinek „jó” lesz, következésképpen ennek eléréseért minden megengedett) szolgáló hataloméhség álcája. Ennek érdekében szükség esetén a machiavellista képes várakozni, ha kell sokáig is, ami arra jó, hogy kiismerje az ellenség gyengéit, előkészítse majdani csapását, szövetségeseket szervezzen (akiket majd csak később fog elpusztítani).

A pszichológusok számára a machiavellizmus az úgynevezett Sötét Hármas egyik eleme, ami a narcizmus-sal (én vagyok a legjobb, a legfontosabb, ezért megillet a hatalom, s hogy a többiek tiszteljenek, felnézzenek rám, imádjanak...) és a pszichopátiával (a folytonos harc örömforrás, az önkiteljesítés eszköze, az identitás szerves eleme („a meccs addig tart, amíg nem győzünk”), az empátia hiánya stb.) összekapcsolódva alkotja a „toxikus személyiséget”.⁵ Az alábbi idézet jól összefoglalja, hogy egy pszichológus milyen viselkedési elemek elegyével közelíti a machiavellizmus jelenségét:

a mai Magyarország autokrácia, illetve ennek (az információ hegemoniáján alapuló) változata. Az érdeklődő Olvasóknak: Kornai 2016; Gurijev–Treisman 2023; Rosta–Sik 2025; Sik–Krekó 2025.

4 Aki Machiavelli gondolatait akarja megismerni annak legegyszerűbb az *A Fejedelem* című mű tanulmányozása. Aki a mű születésének történelmi közegéről akar többet tudni, annak első lépésben érdemes Szmodis (2018) szösszenetét elolvasnia, aki Machiavellit az első ismert „PR-tanácsadójának” nevezte. Szmodis a Mediciek hatalomgyakorlását lényegében autokráciaként mutatta be, s az alkalmazott technológiára a következő példát idézte Paczolay (1998) művéből: „A Mediciek ugyanakkor mindvégig megőrizték uralmuk köztársasági látszatát, azt a képzetet tartották fenn, hogy a polgárok saját maguk urai. Ezt a benyomást erősítette az a számtalan tanács, melyek működésében a polgárok részt vettek, és érdekeiket képviselheték. Valójában a sok tanács bonyolult hatásköreinek a kialakítása azt a célt szolgálta, hogy a hatalom megosztódjék ezek között, meghatározó súlyra egyik se teheszen szert, hanem a Mediciek politikai céljaikat ezek manipulálásával valósíthassák meg. Ennek gyakorlati módja az volt, hogy a lényeges kormányzati hivatalokba azokat juttatták, akik híven támogatták őket” (19–20).

5 Aki a machiavellizmus pszichológiájáról akar többet tudni, azoknak a szövegben szereplő műveken túl – magyar nyelvű szövegek felületes guglizása alapján – a következő műveket javasolom megtekinteni: Bereczkei 2015; Pántya–Kovács 2015; Putz et al. 2022. A Sötét Hármasról és „rokonairól” – különös tekintettel az elméleti és módszertani szakirodalomra – a legtöbbet Pátkai (2018) (legjobb értelemben „iskolásnak” tekinthető) PhD dolgozatából lehet megtanulni.

1. Csak a saját céljaikra és érdekeikre összpontosítanak.
2. A sikert, a hatalmat, a pénzt és a hírnevet mindenek elé helyezik.
3. Nem tántorodnak vissza mások manipulálásától vagy kihasználásától, ha ez saját érdeküket szolgálja.
4. Szemrebbenés nélkül hazudnak másoknak.
5. Elbűvölőnek mutatkoznak, és a hízelgést előnyükre használják.
6. Mély meggyőződésük, hogy a „cél szentesíti az eszközt”.
7. Cinikus látásmódjuk van az emberi természetről.
8. Negatív hozzáállással bírnak szinte minden irányába.
9. Felsőbbrendűnek tartják magukat másoknál.
10. Nélkülözik az együttérzés képességét.
11. Nem bíznak senkiben.
12. Saját érzelmeiktől távolságot tartanak.
13. Küzdenek az érzéseik azonosításával és kifejezésével.
14. Pár lépés távolságot tartanak másoktól, és hiányzik az igazi melegség a társas interakcióikból.
15. Kerülik a másokkal való érzelmi kötődést.
16. Képesek mélyrehatóan és pontosan olvasni az emberekben, és holisztikusan átlátják a társas helyzeteket, amit előnyükre fordítanak.
17. Nem vesznek el a részletekben a tervük megvalósításakor.
18. Érzelmeket és viselkedésüket magas szinten szabályozzák, így képesek hidegvérrel, indulatmentesen, tisztán logikai alapon érvelni, és ezáltal sokkal meggyőzőbb benyomást keltenek, mint azok, akiket az érvelés folyamán elragad a vita heve, dadognak vagy hadarnak. Mindemellett rendkívül rugalmasak is, folyton az éppen aktuális helyzethez igazítják legmegfelelőbb stratégiájukat (Tömöri 2024).

HOGYAN MÉRJÜK A MACHIAVELLIZMUST A SZOCIOLÓGIÁBAN?

A kutatók találtak egy olyan német adatbázist,⁶ amely három év (2016, 2018 és 2020) azonos kérdőívén alapulva lehetővé tette a menedzser foglalkozási csoport azonosítását, illetve a Sötét Hármas (és még sok egyéb, a személyiséget jellemző tulajdonság) összehasonlító elemzését. A surveyben pszichológusok által kifejlesztett és tesztelt modulokat használtak, így a machiavellizmust a Pizkos Tizenkettő teszttel (ami négy-négy kérdéssel vizsgálja a machiavellizmust, a narcizmust és a pszichopátiát) közelítették. A machiavellizmust mérő három kérdés a következő volt: „*Céljaim elérése érdekében...: 1, manipulálok; ... 2 hazudok; ... 3 hízelgek*”. A Sötét Hármas másik két elemével, a pszichopátiával⁷ és a narcizmus⁸ két változatával⁹ a machiavellizmus közepesen erősen függött össze (a korreláció mértéke 0,5 körüli volt), vagyis a machiavellizmus a Sötét

6 A menedzsereket a nem-menedzser beosztásúak nagy, ám heterogén csoportjához hasonlították, akik közül az elemzés során kihagyták a 25 évnél fiatalabbakat, a munkanélkülieket, az iskolába járókat, a részmunkaidős dolgozókat, az önfoglalkoztatókat és a katonákat.

7 A három állítás a következő volt: „(1) *Nem ismerem a megbánást, (2) Nem érdekel nagyon, hogy cselekedeteim erkölcsösek-e, (3) Hajlamos vagyok kőszívűnek, érzéketlennek lenni.*”

8 A narcisztikus személyiség jellemzői: „*grandiozitás (mondhatnánk: nagyzásos késztetések és irreális önteltség); hisz a saját nagyszerűségében; igényli mások csodálatát, amely exhibicionizmussal párosul; [...] a »társas ragadozó« szindróma, amelynek része az elbűvölés és manipulálás; a lelkiismeret hiányából eredő önzés és szabadrablás; a büntudatnak és mások sajnálatának teljes hiánya*” (Rudas 2021).

9 A kutatók megkülönböztetik az önimádatot és a vetélkedést. Az önimádat állításai: (1) *Megérdemlem, hogy nagy embernek tekintsenek. (2) Különleges vagyok, s ez erőt ad nekem. (3) Kiválóságom miatt a figyelem központján állok. A vetélkedés állításai: (1) Utálom, ha valaki ellopja előlem a „showt”. (2) Azt akarom, hogy riválisaim elbukjanak. (3) A többiek mind vesztesek.*

Hármas önálló személyiségjegye.¹⁰

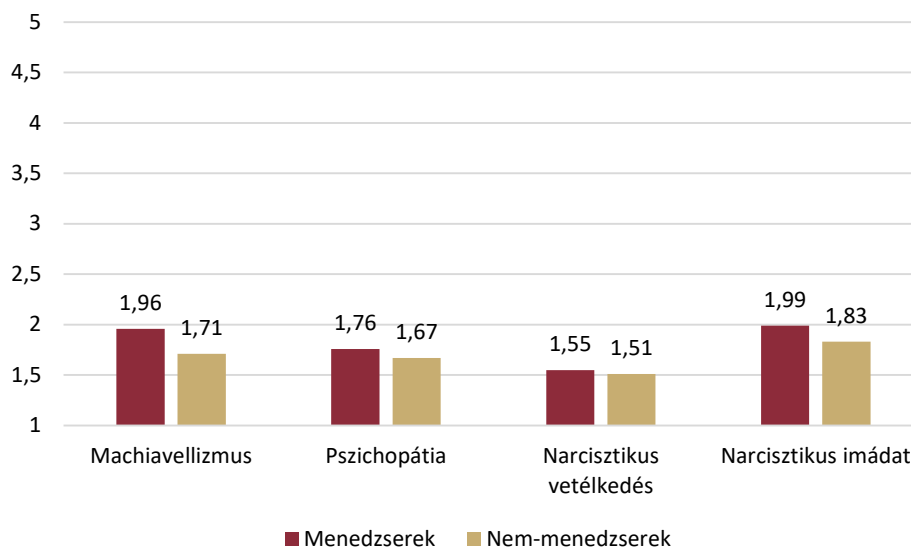
A MACHIAVELLIZMUS ÉS A MENEDZSER

Két lehetséges magyarázat kínálkozik arra, hogy elméletileg miért jogosult az a feltételezés, hogy a menedzserek személyisége „sötétebb”, mint az alkalmazottaké. Az egyik szerint a vállalat tulajdonosai maguk kereshetik (és ha megtalálták, támogathatják) a machiavellista viselkedésű menedzsereket, mert hasznos számukra az ilyen tulajdonságok jelenléte a nekik dolgozó vezetők körében.

A másik lehetséges magyarázat arra, hogy a menedzserek körében miért lehet elterjedt a Sötét Hármas személyisége, az ügynöki (megbízási, angolul *agency*) elmélet. Eszerint a menedzser a tulajdonosnál mindig többet tud a szervezet helyzetéről és működéséről, s ezt az információtöbbletet monopolizálja, s felhasználja érdekérvényesítése érdekében, melynek során a Sötét Hármas jellemvonásai kapóra jönnek a számára. S mivel a machiavellista vezető nem egyszeri győzelemre tör, hanem hosszú távú, stratégiai befektetésként kezeli ezt az információs monopóliumot, fontos neki tökéletesíteni az ezt jól szolgáló képességeket, például hogy miként lehet a versenytársakat ellehetetleníteni (munkájukat szabotálni), a felettesek némelyikét kifúrni, némelyikét körüludvarolni, krízishelyzeteket generálni, majd ezek megoldásával saját pótolhatatlanságát igazolni stb.

Amikor a német adatbázison a menedzserek és a többi foglalkoztatott machiavellizmusának mértékét összehasonlították, akkor azt találták, hogy a menedzsereké (a narcisztikus vetélkedés kivételével) szignifikánsan magasabb az alkalmazottakhoz képest (1. ábra).

1. ábra. A Sötét Hármas négy közelítő változója a menedzserek és az alkalmazottak körében*

* Saját szerkesztés a 3. számú táblázat felső blokkja alapján (Baktash–Jirjahn, 2023:44). A menedzserek elemszáma 359, az alkalmazottaké 8228. Az értékek a válaszok súlyozatlan átlaga. A válasz a négy állítással való egyetértés mértéke volt: 1 – egyáltalán nem jellemző rám, 5 – teljes mértékben jellemző rám.

¹⁰ Természetesen a machiavellizmus más személyiségjegyekkel (nyitottság, lelkiismeretesség, neurotizmus, extrovertáltság, kedvesség) is összefügg, de ezek a korrelációk gyengébbek (a korreláció mértéke legfeljebb 0,2).

Az ábrán jól látható, hogy az alkalmazottak szintén nem mentesek a „sötétségtől”, vagyis nem az van, hogy a menedzserek „sötétek”, miközben az alkalmazottak „világosak”. Sokkal inkább igaz lehet egy olyan állítás, hogy a „sötétség” ott van mindenkinben, csak a menedzserekben több van ebből.

Amikor az összes személyiségjegy hatását együttesen elemezték, akkor azt találták, hogy a menedzserek körében a machiavellista viselkedés és a narcisztikus vetélkedés, valamint az extrovertáltság erősen összefügg a vezetői pozícióval, ugyanakkor a pszichopátia, a narcisztikus önimádat és a többi személyiségjellemző kapcsolódása gyenge. A machiavellizmus és a menedzserei beosztás közötti erős összefüggés a férfiak és a nők körében is érvényesült. Az eddigi megállapítások robusztusságát sejteti, hogy a szerzők által kipróbált sokféle modellvariáns – felemelték az eredetileg 25 éves alsó korhatárt 35 évre, külön vizsgálták a magas iskolázottságúakat, az alkalmazottak körét homogenizálták (leszűkítették a szellemi munkakörökben dolgozókra), különféle regressziós modellekkel kísérleteztek, külön csoportként vizsgálták a magas, a közepes és az alacsony machiavellizmus-szintű alkalmazottakat, illetve a különböző szintű vezetőket¹¹ – is mind ugyanezt az eredményt mutatta.

A szerzők korrekt módon felvetették azt a problémát is, hogy miközben azt vizsgálták, hogy vajon a machiavellista készségek növelik-e a menedzserré válás esélyét, nem hagyható figyelmen kívül az összefüggés másik irányának hatása sem, vagyis hogy a menedzserei beosztás növeli meg a személyiség machiavellista jellemzőit. Ennek a feltételezésnek a tesztelését (bár korlátozottan, hiszen csak egy hatéves periódus három adatfelvétele állt rendelkezésükre) az tette lehetővé, hogy az adatbázis ugyanazoknak a válaszolóknak a személyiségjegyeit tartalmazza (longitudinális panel). Elemzésük konklúziója az volt, hogy ugyan sok tekintetben a menedzserei beosztás befolyásolja a személyiséget, de a machiavellizmust alig. Vagyis a machiavellistából lesz a menedzser, de a menedzserei munka nem tesz valakit machiavellistává (ami nem jelenti azt, hogy az a feltételezés, miszerint a hatalom megront, hamis lenne, hiszen a vezetői viselkedésre, illetve a személyiség más jellemzőinek változására a hatalom birtoklása kihathat).

Magyarországon egy szervezetpszichológusok által végzett szociológiai kutatás eredményei is azt igazolták, hogy a Sötét Hármas elterjedtebb a menedzserek, mint az alkalmazottak körében (Czibor–Szabó–Restás 2019).¹² A machiavellizmusra szűkítve elemzésük ismertetését, fontos lehet például, hogy a pályaválasztás során a machiavellizmusra hajlamosabbak alábecsülik „a munkakörök olyan összetevőit, mint a felelősségvállalás, a kitartás és a bizalom. Mind a szubklinikai pszichopátiával, mind a machiavellizmussal kapcsolatban elmondható, hogy összefügg a segítő, másokkal való törődést igénylő foglalkozások elutasításával... a karrier-előmenetelt segítheti a stratégiai szemlélet, az impulzusok kontrolljának képessége, a környezethez illeszkedő, rugalmas viselkedési stratégiák, illetve az előnyös szövetségek kialakítása... hierarchikusan felépülő vállalatoknál a machiavellizmus magasabb értékei előnyösebb foglalkozási státuszokkal, magasabb pozíciókkal járnak együtt” (107). Ugyanakkor „a machiavellista vezetők erőteljes hatalmi orientációja gyakran

¹¹ Eredményeik érvényességének tesztelése során olyan modellel is dolgoztak, aminek szerintem semmi értelme nem volt, amennyiben a három év adatait külön vizsgálták, márpedig míg amellet lehet érvelni, hogy eltérő korcsoport, iskolai végzettség, foglalkozás esetében, valamint a durván- és az alig-machiavellisták, a kisebb vagy a magasabb beosztású vezetők körében feltételezhető, hogy a „sötétség” mértéke eltérhet, de rövidtávon ebben változást sejtetni (és sejtetni) értelmetlen.

¹² A jelenség kutatására alkalmazott mérőeszköz egy változatát gondosan tesztelték egyetemisták körében Talmácsi és munkatársai (2012). Ugyancsak egyetemisták körében a klasszikus Piszkos Tizenkettő kérdéssor alkalmazásával vizsgálta a Sötét Hármas elterjedtségét és néhány, az adott társadalmi csoportban fontos szociológiai jellemzővel való összefüggését Újhelyi (2017). Ugyan az ilyen tesztelések eredményeinek általánosíthatósága elhanyagolható, de azért annyit érdemes megemlíteni, hogy az átlaghoz képest (a 211 fő 17,1%-ára volt jellemző [a szerző által definiált módon] a Sötét Hármas megléte) a férfiak a nőknél hajlamosabbak a machiavellizmusra és a pszichopátiára, de a két nem narcisztikussága nem tér el egymástól.

énközpontú, barátságtalan, empátiát nélkülöző vezetői stílusban is megmutatkozik, negatívan hatva ezáltal követőik pszichés jóllétére” (108).

Empirikus kutatásuk során (N=1350, legalább 18 éves és legalább heti 20 órát dolgozó munkavállaló)¹³ azt találták, hogy a Sötét Hármas három eleme között 0,4 körüli volt a korreláció, és a férfiak esetében mindhárom elem értéke magasabb volt, mint a nők körében.

KITEKINTÉS

Mint az elemzés elején jeleztem, legalább két irányba lehetséges a vizsgált kutatást továbbgondolni. Az egyik a társadalomtudományok egyik – sokszor fel sem tett – kérdése: vajon lehet-e minden szociológiai jelenséggel kapcsolatban komparatív elemzést csinálni vagy vannak olyan folyamatok, amelyek értelmezése annyira eltérhet országonként és kultúránként, hogy minden összehasonlítás csak hamis, de legalábbis bizonytalan következtetésekhez vezethet csupán? Esetünkben ezt az általános problémát úgy lehet megfogalmazni, hogy vajon összehasonlíthatóak-e a különböző kultúrák, szubkultúrák, társadalmak és politikai rendszerek a Sötét Hármas, s ezen belül a machiavellizmus tárgyában. Értelmes kérdés-e arra törekedni, hogy kultúrákat különböztessünk meg a machiavellizmusra való hajlamuk alapján? Lehet-e – bármely alaposan tesztelték is ezeket – a pszichológiai műszereket egy összehasonlító szociológiai adatfelvételben felhasználni?

Külön izgalmat ígérnek azok a machiavellizmuskutatások, amelyek azt firtatják, hogy vajon a tanulmány megállapításai mennyiben lehetnek igazak másfajta hatalomra törekvő csoportok esetében, legyenek azok katonák vagy papok, civil aktivisták vagy bürokraták. De persze az igazán ütős kérdés, hogy mi van a politikusokkal.

Kvalitatív módszereken alapuló elemzések természetesen vannak, főleg diktátorokról és autokratákról, jobbra pszichológusok által elkövetve, akik a diktátorok és autokraták lelkét, gondolkodását, viselkedését akarják megérteni. Ezek roppant szórakoztató és nemritkán elgondolkodtató elemzések, de értelemszerűen legfeljebb hipotézisek megfogalmazására, mintsem tesztelésére alkalmasak, hiszen az ily módon szerzett tudás általánosíthatósága nulla. Én magam egy alkalommal merészkedtem arra, hogy a zsarnok¹⁴ egy típusának jellemzésével foglalkozzam, mert úgy ítélt meg, hogy egy ilyen ál-esettanulmány (melynek alanya Vetinari, Ankh Morpork, a Korongvilág legerősebb államának zsarnoka), hasznos lehet egy autokrata kormányzási gyakorlatának a megismeréséhez:

„... a zsarnok az erőszak alkalmazásának elkerülésére törekszik... ezt oly módon próbálja elérni, hogy az alattvalók számára nyilvánvalóvá teszi: a zsarnokság általa gyakorolt módjának fenntartása közérdek, legalábbis abban az értelemben, hogy az ő zsarnoksága a legkisebb rossz, ami a várossal történhet. ... A zsarnokság klasszikus problémája az, hogy az alattvalók szeretete és félelme egyaránt szükséges a hatalom megtartásához. Mint azt egy jeles gömbvilágbeli szakértő megfogalmazta:

»...mivel nehéz e két dolgot összekapcsolni, biztonságosabb, ha tartanak tőle, mint ha szeretik... Az emberekről ugyanis általában elmondhatjuk, hogy hálátlanok, ingatagok, színlelők; a veszélytől visszarettennek, harácsolásra hajlamosak; ha adakozó vagy velük, a lábad elé vetik magukat, életüket és vérüket kínálják, [...] de mihelyst szorult helyzetbe kerülsz, fellázadnak ellened. [...] Inkább támadnak

¹³ A szerzők a minta összetétele alapján korrekten megállapították, hogy eredményeik nem általánosíthatók a munkaerőpiac egészére.

¹⁴ Futottak még: tirannus, diktátor, autokrata, kényúr, elnyomó, önkényúr, egyeduralkodó.

az emberek olyan valaki ellen, aki megszerettette magát velük, mint akitől félnek; [...] A fejedelemnek mindazonáltal vigyáznia kell: csak annyira féljék, hogy a szeretet hiánya gyűlöletnek ne legyen okozója...» (Machiavelli 1513/1924: o. n.)

A zsarnokoskodást kerülő zsarnok számára is fontos, hogy az alattvalók féljék őt. De ezt ne csak úgy, „írányítatlanul” tegyék, hiszen az megbénítaná őket, ami csökkentené a birodalom működésének hatékonyságát, márpedig ez a zsarnoki hatalom erőszakmentes védelmének biztosítéka. A Patrícus fontosnak tartja, hogy a félelem olyan módon munkálkodjon az alattvalókban, hogy azok pontosan tudják: mitől, mikor és kinek kell félni, vagyis ne legyen kiszámíthatatlan a zsarnoki önkény (de persze azért ebben senki ne legyen teljesen biztos). Az erőszak-minimalizálás elvének megfelelően csak akkor és annyi erőszakot alkalmaz, hogy az ne váltson ki szükségtelenül nagy ellenállást. Így például az adózást a tejjgazdasághoz hasonlítva: a jó adórendszernek azt tekinti, ahol a lefejhető tejmennyiség maximumát a bőgés minimumával érik el” (Sik 2017:270–271).

A magyar információs autokrácia elemzése során a kérdés Orbán Viktorra kielezve jelenik meg, vagyis: machiavellista-e Orbán? Sok pszichológus kísérletezett már erre válaszolni hipotézisszerű állítások megfogalmazásával.¹⁵ Eszerint:

„Orbán döntései a felszínen észszerűeknek látszanak, valójában nem azok. [...] ha híres bosszúálló ténykedéseinek célpontjait (Soros, Iványi, Juncker, Gyurcsány, SZFE, ellenzéki vezetésű önkormányzatok, kritikusan EU-tisztviselők) nézzük, akkor csak a vak nem látja, hogy a józan ész felülírja a személyes érzelmi/indulati készletet” (Rudas 2021).

Továbbá:

... ami a diktátorokat hajtja és jellemzi, az nem más, mint egyfajta „...messianisztikus küldetéstudat, [...] a diktátor az őt ért legkisebb kudarcért is másokat (néha »felsőbb erőket«) okol, és folyton ellenséget keres vagy épít, [...] a normális emberéhez képest beszűkült lelkiismeret, az ennek hiányából származó gátlástalanság, a legszűkebb környezet tagjainak agya, lelke feletti uralom megszerzésének és birtoklásának különleges képessége” (Zentai 2011).

De a kérdés politológusok sokaságát is foglalkoztatta.¹⁶ Mivel az elemzés kereteit szétfeszítené az Orbán-rezsim működésének részletesebb elemzése, ezért azok számára, akik e témában elmélyedni szeretnének, felsorolok néhány hasznosnak tűnő művet, kiemelve röviden a machiavellista hatalomgyakorláshoz jól illeszthető gondolatot:

- Gurijev és Treisman (2023), akiktől a spindiktátorokról lehet sokat megtanulni, továbbá Orbán hatalomgyakorlási technológiája (anélkül, hogy ennek esetleges pszichikai háttere szóba kerülne) is tárgya elemzésüknek.
- Kéri könyvét (1994) annak javasolom elemezni, aki meg akarja fejteni az orbáni személyiség létrejötté-

¹⁵ Kérdéses, hogy lehet-e tanulás útján machiavellistává lenni, de egy volt SZDSZ-es politikus úgy nyilatkozott, hogy ő tehet arról, hogy Orbán machiavellista lett (https://index.hu/belfold/2015/04/20/en_adtam_orban_kezebe_machiavelli_a_fejedelem_cimu_konyvet/?token=6fb8eb2a3ea59doaca52a157d7289a3c).

¹⁶ És természetesen a politikai témákban utazó újságírókat is foglalkoztatja ez. Így például Teleki Pál önmarcangoló gesztusára utalva vetette fel a kérdést egy esszé írója (Para-Kovács 2025), hogy vajon meddig tűri egy politikus lelkiismerete a nemzet bukását előrevetítő politika erőltetését, utalva Orbán Putyin-pártiságára. S vont a következtetést, hogy ez a kérdés természetesen csak abban az esetben érvényes, ha az adott személy „képes felfogni a gazemberség súlyát, nem retardált vagy nem pszichopata” (72).

nek szocializációs gyökereit és a korai politizálás idején való csiszolódását.

- Körösenyi, Illés és Gyulai (2020) a „*plebiszciter vezérdemokráciát*”, használták az orbáni hatalomgyakorlás bemutatására. Ennek lényege az, hogy a vezér populista szövegek segítségével határozza meg a politikai agendát, amely aztán fenntartja azt a folyamatos válságérzetet, amelyben a vezér szünet nélkül harcolhat. Belátható, hogy e célok elérése érdekében jól jöhet a vezér személyiségében megbúvó Sötét Hármás valamennyi jellemzője, de különösen a pszichopátia.
- Poinssot (2020) megpróbált Orbán fejébe mászni, s ott megtalálni az orbáni siker kulcsát (kulcscsomóját?), amely a hatalom megszerzését és megtartását biztosítja a maga és kliensei számára. Gondosan sorra vette az orbáni életmű 2018-ig tartó szakaszát, s „A nép embere” című fejezetben használt korabeli beszélgetések darabkáinak felidézésével, a szerző alkalmas muníciót ad az orbáni személyiség „sötétségének” alátámasztására.
- Sonnevend (2024) két olyan személyiségjegyet mutatott be (karizma és sárm), amelyek nem részei a Sötét Hármásnak, de jól illeszthetők a narcizmus és a machiavellizmus „működéséhez”.¹⁷ Orbán „*illiberális sármját*” (s ennek a propagandában való megjelenítését) sok képpel dokumentálva egy külön fejezet tárgyalja.

Kevéssé meglepő módon reprezentatív szociológiai kutatás nem nagyon készült a politikusokról, mert a minta elkerülhetetlenül torz lenne¹⁸ (ugyanazért nincs királyszociológia sem). Elvben persze világméretben lehetne kutatni a politikusokat, de nincs olyan szervezet, amelyik finanszírozni tudna vagy merne egy ilyen felmérést... Meg aztán ki hinné el a Pizskos Tizenkettő kérdéseire adott politikusi válaszokról, hogy azok őszinték? Vagyis nem képzelhető el olyan survey a politikusokról, amely „sötétségüket” elfogadható belső és külső érvényességgel lenne képes mérhetővé tenni.

Mindazonáltal, születnek (növekvő számban!) kutatások, amelyek – felismervén a politikusok személyiségjegyeinek (növekvő?) fontosságát a hatalom megszerzésében és megtartásában – különféle megoldásokkal próbálják a fenti korlátokat, ha nem is kiküszöbölni, de lyukakat ütni rajtuk.¹⁹ A belső érvényességgel kapcsolatos módszertani problémákat legvilágosabban áttekintő mű (Nai–Maier 2020) három lehetséges megoldást vet fel. Ezek a politikus önértékelése,²⁰ a nyilvános megnyilvánulások (interjúk, beszédek stb.) tartalomelemzése és a szakértői jellemzés. A tanulmány az utóbbi mellett teszi le a voksát, s a 2018. évi időközi

17 Ez annak ellenére igaz lehet, hogy e két jelenség elvben egymás ellentétei, hiszen az előbbi az „Isten általi kiválasztottságot”, az utóbbi a „Nép egyszerű gyereke” jelenséget hangsúlyozza. Mi több, e két eleme akár egy narratíva részeként, egymást váltogatva, is lehet része egy vezér propagandájának.

18 Magát a mintakeretet nagyon jól ki lehet jelölni, hiszen a politikusok névsora nyilvános, de a nem válaszolás okozta torulás kiküszöbölésére szolgáló súlyozás nem lehetséges, amennyiben a válaszolók biztosan nem reprezentálják a nem-válaszolók személyiségjegyeit.

19 Érdeklődő Olvasónak ajánlhatok még egy metaelemzést is (Bartolo–Powell 2024), amely áttekinti a Sötét Hármashoz (hozzáadva a szadizmust is már Sötét Négyesről szólva) kapcsolódó elemzéseket. Peterson és Palmer (2021) cikke, miközben jó áttekintést nyújt a Sötét Hármás szerepéről a politikában, a politikusi személyiség elemzésének egy érdekes továbbfejlesztéséről (Világos Hármás, ami a kantianizmus, a humanizmus és az emberiségbe vetett hit elegyét foglalja magában) is szól.

20 A ritka, s a szerzők által egyetlennek nevezett, önbevalláson alapuló személyiségkutatás, ami a Sötét Hármás elemeit is tartalmazta egy német kutatás (Maier–Dian–Oschatz 2022) volt a 2000-es évek elején (a válaszadási arány 43,5% volt). Következtetésük szerint az átlag kicsivel volt magasabb, mint a későbbiekben sokszor hivatkozott, Nai-féle szakértői becseléseken alapuló kutatások átlaga, és jóval magasabb volt, mint a népességé. Alig meglepő módon a fiatalabb és jobboldali politikusok bizonyultak az átlagnál „sötétebbnek”. Önbevalláson alapuló elemzés született ugyanakkor a pszichológusok által használt Nagy Ötösnek nevezett személyiségelemek (extraverzió, barátságosság, lelkiismeretesség, érzelmi stabilitás (neurotizmus) és nyitottság) és a kampány negativitása közötti összefüggésről három ország (Finnország, Svájc és Németország) politikusai körében (Nai–Tresch–Maier 2022).

szenátusi választás kapcsán demonstrálja is ez utóbbi módszer használhatóságát. A szerzők azt találták, hogy a „sötétebb” politikusok kampányai durvábbak, negatívabbak és agresszívabbak az átlagosnál.

A szakértői értékelés alkalmazására talán a legjobb példa Nai és munkatársai (2025) műve, amelyben a szerzők abból a – pszichológiailag megalapozott – feltételezésből indultak ki, hogy a polarizációs folyamat eredményeképpen a „sötét” politikusok és az ilyen vezérhez vonzódó szavazók egymásra találnak. Nagyon lebutítva a szerzők gondolatmenetét „a zsák megtalálja a maga foltját”.²¹ Kutatásuk első lépéseként szakértőket (a választáskutatással, a politikai kommunikációval kapcsolatos publikációik és helyismeretük alapján kiválasztva a legjobbakat) kértek fel arra, hogy 91 politikust (akik 40 választásban harcoltak a hatalomért) értékeljenek a Sötét Hármassal szemponthoz.²² A kutatás második lépéseként egy választói viselkedést vizsgáló surveyben azonosították az e vezetővel leginkább azonosuló (és másokat elutasító) válaszolókat.²³ A két adatbázis összefésülése után azt találták, hogy a „sötétebb” politikussal erősebben azonosultak a párton belüli szimpatizánsok (míg a párton kívüliek esetében ilyen összefüggés nem mutatkozott), s ez a hasonulás a Sötét Hármassal mindhárom eleme esetében megfigyelhető volt, de a machiavellizmus hatása volt a legerősebb. Korrektül megemlítették, hogy annak ellenére, hogy nagyszámú politikust vontak be az elemzésbe, az eredmények általánosíthatósága korlátozott.²⁴

21 Hozzátenném ehhez, hogy persze hogy ezek az elemzések figyelmen kívül hagyják azt, hogy a „zsák” és propagandistái nyilván sokat tesznek azért, hogy ez a folyamat olajozottan menjen végbe.

22 Egy nagyobb összehasonlító elemzés során Nai (2019) 127 politikust vizsgált (57 választást követően). Nyolc személyiségjegyet, köztük a Sötét Hármassal vizsgálta szakértői jellemzés segítségével, s azt találta, hogy a „sötétség” inkább jellemző a populistákra, mint a többiekre. Ebben a művében a szerző elemzésének magas külső érvényességéről is írt, de – legalábbis számomra – nem valami meggyőző módon. Egy másik művében Nai (2022) hasonló módszerrel kutatta 49 politikus „sötétségét” (akik 22 választáson szerepeltek), amit több mint 2000 szakértő értékelése alapján becsült. Azt találta, hogy a populizmusra hajlamos választók nagyon erősen azonosultak a „sötétebb” politikusokkal és utasították el a barátságosakat. Dagadj magyar kebel a büszkeségtől: Orbán Viktor a 2018. évi választás kapcsán bekerült a kutatás alanyai közé. A módszertani melléklet 2. táblázata alapján látható, hogy Orbán „sötétsége” kis mértékben átlag feletti értékelést kapott (3,21 és 2,43) négy értékelőtől, amivel elmaradt ugyan Trumptól (3,61), de alig hagyta le őt Erdogan (3,35), Bolsonaro (3,31) és Berlusconi (3,31).

23 A szakértői értékelésen alapuló jellemzés belső érvényességével tisztában voltak, s törekedtek azt a szakértők politikai jellemzőin alapuló kontrollok bevonásával növelni.

24 Ugyan a Sötét Hármassal és a választói magatartás összefüggése nem központi tárgya elemzésemnek, de azért az érdeklődő olvasó számára összegyűjtöttem néhány gyöngyszemet. Így ajánlhatom Nai és szerzőtársai (2023) módszertanilag is kiváló (és példamutatóan alázatos) tanulmányát, amiben kimutatták, hogy a Trumpot és Bident „sötétnek” érzékelő amerikai választók szélsőségesebben azonosulnak „választottjukkal” (és utasítják el a „másikat”).

HIVATKOZÁSOK

- A hitetlenség pillérei. *Depositum (katolikus hitvédelem)* Elérhető: <https://www.depositum.hu/eretnekek/machiavelli.html> [Letöltve: 2025-10-01].
- Baktash, M. B. – Jirahn, U. (2023) Are Managers More Machiavellian than Other Employees? IZA DP No. 16361, Elérhető: <https://docs.iza.org/dp16361.pdf> [Letöltve: 2025-10-01].
- Bartolo, A. – Powell, C. (2024) Associations between the dark tetrad and political orientation: A systematic review with meta-analysis. *Personality and Individual Differences*, 218, 112498. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2023.112498>
- Bereczkei T. (2015) A manipuláció művészete. A machiavellizmus kognitív és evolúciós alapjai. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 70(1), 7–22. <https://doi.org/10.1556/0016.2015.70.1.2>
- Czibor A. – Szabó, Zs. P. – Restás P. (2019) Sötét vonások a szervezetekben: tapasztalatok magyar munkavállalók körében. *Replika*, 111, 105–117. <https://doi.org/10.32564.111/7>
- Gurijev, Sz. – Treisman, D. (2023) Spindiktárok: A zsarnokság változó arca a 21. századba., Budapest: HVG3 Könyvek.
- Kéri L. (1994) *Orbán Viktor*. Budapest: Századvég.
- Kornai J. (2016) Még egyszer a „rendszerparadigmáról”. *Közgazdasági Szemle*, 68(26), 1074–1119. <http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2016.10.1074>
- Körösényi A. – Illés G. – Gyulai A. (2020) *Az Orbán-rezsim: A plebiszciter vezérdemokrácia elmélete és gyakorlata*. Budapest: Osiris – TK PTI.
- Machiavelli, N. (1513?/1924) *A fejedelem*. Online verzió. Fordította és a jegyzeteket írta Lutter Éva. Elérhető: <http://mek.oszk.hu/00800/00867/00867.htm> [Letöltve: 2025-10-01].
- Maier, J. – Dian, M. – Oschatz, C. (2022) Who Are the „Dark” Politicians? Insights From Self-Reports of German State, Parliament Candidates. *Politics and Governance*, 10(4), 349–360. <https://doi.org/10.17645/pag.v10i4.5493>
- Nai, A. (2019) Disagreeable narcissists, extroverted psychopaths, and elections: A new dataset to measure the personality of candidates worldwide. *European Political Science*, 18(2), 309–334. <https://doi.org/10.1057/s41304-018-0187-2>
- Nai, A. (2022) Populist voters like dark politicians. *Personality and Individual Differences*, 187, 111412. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.111412> és a módszertani függelék elérhető: https://pure.uva.nl/ws/files/68919308/1_s2.0_S0191886921007911_mmc1.pdf [Letöltve: 2025-10-01].
- Nai, A. – Maier, J. (2020) Dark necessities? Candidates’ aversive personality traits and negative campaigning in the 2018 American Midterms. *Electoral Studies*, 68, 102233. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2020.102233>
- Nai, A. – Tresch, A. – Maier, J. (2022) Hardwired to attack. Candidates’ personality traits and negative campaigning in three European countries. *Acta Politica*, 57(4), 772–797. <https://doi.org/10.1057/s41269-021-00222-7>
- Nai, A. – Aldering, L. – Ferreira da Silva, F. – Garzia, D. – Gattermann, K. (2023) The dark side of the mood. Candidate evaluation, voter perceptions, and the driving role of (dark) personality traits. *Electoral Studies*, 86, 102715. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2023.102715>
- Nai, A. – Da Silva, F.F. – Aldering, L. – Gattermann, K. – Garzia, D. (2025) Ripping the public apart? Politicians’ dark personality and affective polarization. *European Journal of Political Research*, 64, 1575–1588. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.70002>
- Paczolay P. (1998) *Államelmélet I. Machiavelli és az államfogalom születése*. Budapest: Korona.
- Pántya J. – Kovács J. (2015) Egyéni különbségek az önérdék-érvényesítésben: A machiavellizmus és a társas értékorientáció összetevése a dominancia és a közösségiesség értékeinek bázisán. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 70(1), 79–94. <https://doi.org/10.1556/0016.2015.70.1.6>
- Para-Kovács I. (2025) A háború kutyái. *HVG*, szeptember 4., 72.
- Pátkai G. (2018) Hasonlóságok és különbségek a Sötét Hármás tagjainak személyiségében, stressz-észlelésében és stratégiai döntéseiben. Doktori értekezés, Pécs. Elérhető: <https://pea.lib.pte.hu/server/api/core/bitstreams/ab5f4e69-da54-477e-9e48-bf0046ae61f3/content> [Letöltve: 2025-10-01].
- Peterson, R. D. – Palmer, C. L. (2021) The dark is rising: Contrasting the dark triad and light triad on measures of political ambition and participation. *Frontiers in Political Science*, 3, 657750. <https://doi.org/10.3389/fpos.2021.657750>
- Poinssot, A. (2020) *Orbán Viktor fejében*. Budapest: Noran Libro.
- Putz Á. – Fehér A. – Ferencz T. – Láng A. – Kocsor F. – Bereczkei (2022) Együtt a bajban: a Sötét Triád tagjainak döntési mintázatai egy új társas dilemma helyzetben. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 77(3). 317–339. <https://doi.org/10.1556/0016.2022.00022>

- Rosta M. – Sik E. (2025) Introduction: Informational Autocracy and the Moral Panic Button – Using Migration Discourse as Manipulation at Master Level. *Central and Eastern European Migration Review*, 11, December, <https://doi.org/10.54667/ceemr.2025.33>.
- Rudas J. (2021) Machiavellista-e Orbán Viktor? Hazudozás, grandiozítás, büntudathiány és a Sötét Triász. *Népszava*, Elérhető: https://nepszava.hu/3132397_machiavellista-e-orban-viktor-hazudozas-grandiozitas-buntudathiany-es-a-sotet-triasz [Letöltve: 2025-10-01].
- Sik E. (2017) Egy zsarnokoskodáskerülő zsarnok. In Tóth Cs. (szerk.) *Fantasztikus világok*. Budapest: Atheneum, 256–284.
- Sik, E. –Krekó P. (2025) Hungary as an Ideological Informational Autocracy (IA) and the Moral Panic Button (MPB) as its Basic Institution. *Central and Eastern European Migration, Review*, 29, October. <https://doi.org/10.54667/ceemr.2025.21>.
- Sonnevend J. (2024) *Sárm*. Budapest: Open Books.
- Szmodis J. (2018) Niccolò Machiavelli és kora. *Jogelméleti Szemle*, 4, 203–210.
- Talmácsi Gy. – Orosz G. – Birkás B. – Bereczkei T. (2012) A Dahling-féle Machiavellizmus skála validálása. *Alkalmazott Pszichológia*, 3, 63–82.
- Tömöri L. (2024) Túljárni egy machiavellista eszén? – 7 kérdés és 7 válasz a machiavellizmusról. *Mindset*.
Elérhető: https://mindsetpszichologia.hu/tuljarni-egy-machiavellista-eszen-7-kerdes-es-7-valasz-a-machiavellizmusról?_gl=1*1o2qhup*_up*MQ..*_ga*MTIwOTY2MjMwNi4xNzQ5Nzk0MzQx*_ga_4JSCH65EHH*czE3NDk3OTQzNDEkbzEkZzAkd-DE3NDk3OTQzNDEkajYwJGwwJGgw [Letöltve: 2025-10-01].
- Újhelyi M. (2017) A sötét hármas megjelenése egyetemi hallgatók körében. *International Journal of Engineering and Management Sciences (IJEMS)*, 2(4), <https://doi.org/10.21791/IJEMS.2017.4.47>.
- Zentai P. (2011) Létezik-e diktatori elme? Mi mozgat egy zsarnokot? –interjú. *HVG*, április 27.
Elérhető: http://hvg.hu/velemeney/20110427_diktator_agya_interju [Letöltve: 2025-10-01].